

A magyar afrikanisztika lehetőségei a külpolitika támogatásában

Suha György

Régóta folyik az elméleti vita arról, hogy a tudományos gondolkodásnak mennyiben része, esetleg követendő elvárása a tudományos eredmények alkalmazása, felhasználása a „való világ” társadalmi, szociális, gazdasági modelljeinek alakításában. Az alapkutatás és az alkalmazott kutatás szembeállítása különösen élesen merül fel olyan diszciplínák esetében, ahol az új felismerések már rövid távon hasznosulhatnak, vagy a kutatói megközelítések gyakorlati felhasználása olyan folyamatokat generálhat, amelyek önmagukban talán kevésbé álltak a tudósok eredeti érdeklődésének homlokterében. A Louis Pasteur-nek tulajdonított frappáns mondás szerint „nincsen alkalmazott tudomány, csak a tudomány alkalmazása”,¹ s ez messzemenően igaz a regionális tanulmányokhoz sorolt, de interdiszciplinaritását tekintve több tudományterülethez kötődő afrikanisztika (African Studies)² esetében is.

Az elméleti kutatási keretek Afrika-központú világképbe helyezésének indokoltságát elsőként a Tillotson–McDougal szerzőpáros fejtette ki részletesen. 2013-ben megjelent tanulmányuk³ lényeges megállapítása, hogy a 21. századi Afrika intellektuális és politikai állapotának megismerése szükségessé teszi az empirikus megközelítést, a meglévő, szerteágazó afrikanisztikai tudás alkalmazását.

Magyarországon, korunkat tekintve, hullámzó intenzitással, az 1990-es évek közepétől keresi a helyét ez a tudomány.⁴ A rendszerváltást követő külpolitikai fókusz, döntően az euroatlanti integráció és a szomszédos államokkal kialakított együttműködés prioritása nem használt a magyar afrikanisztikának, az Afrikával foglalkozó magyar szakemberek munkásságának. Tarrósy István találóan jegyzi meg, hogy ebben az időszakban a valódi kérdés valójában az volt, hogy rajta maradunk-e Afrika térképén.⁵

Nos, úgy tűnik, majd két évtizedet követően a magyar afrikanisztika tudásbázisa, kapcsolati tőkéje elsősorban és kiemelten a hazai külpolitika támogatásában hasznosul. Évtizedek után először látni jeleit annak, hogy a külpolitikai döntések előkészítéséért, a diplomáciai stratégia alkotásáért felelős irányítók nyitottak⁶ a tudományos megalapozottságra, együttműködnek a kutatói műhelyekkel, elfogadják az intézmények, a szakemberek javaslatait. A kölcsönös érdeklődés valódi interakciókban, tudományos rendezvényekben,

¹ *Les sciences appliquées sont comme des carrés ronds: elles n'existent pas!* (2009).

² Számos kutatóhely terminológiájában *African Research Studies* a szakterület elnevezése.

³ TILLOTSON–MCDUGAL 2013.

⁴ 1981 és 1992 között az ELTE BTK kereteiben működött az Afrika Kutatási Központ.

⁵ TARRÓSY 2017, 380.

⁶ Jelen tanulmánykötet megjelenése az ékes bizonyíték erre.

személyes viszonyokon alapuló információcserében testesül meg. A diplomácia felismerte, hogy bármely alapkutatás – így a sokáig háttérbe szorított afrikanisztikai is – közkinccs, a magyar tudományosság nemzetközi presztízsét emeli, s mint ilyen, országhétköznapi politikai eszköz. A regionális politikai mozgásterünk kialakítása nem független a fekete kontinensen zajló folyamatoktól, a globális tendenciákra való reagálás – napjaink migrációs aktualitásával egyetemben – felkészült külügyes gondolkodást, a biztos eligazodás képességét birtokló diplomataattitűdöt igényel. Afrikai kontextusban a biztonságpolitikai, urbanizációs kihívások kezelése, a gazdasági érdekek képviselője nem valósítható meg a szerteágazó tudományterületeken felhalmozott tudásbázis integrációja nélkül. A diplomáciai fókusz számára legalább olyan fontos az identitáspolitika, a nyelv- vagy a vallástudomány alkalmazása, mint az élelmiszer-biztonság, az információtechnológia vagy a pénzügypolitika lokális aktualitásainak ismerete.

A tudományos alkalmazástól persze nemcsak a jelen helyzet analízisét várjuk, hanem – bizonyos értelemben – a jövőbe látás képességét is feltételezzük. A geopolitikai megközelítés logikája szerint a szubszaharai térség a világ leszakadó régiója, a perifériához tartozó, de számos nagyhatalom érdeklődésének homlokterében álló világrész. Bernek Ágnes szerint a geopolitika lényege a területi gondolkodás, a nagyhatalmi területi törekvések, a szupranacionális területi stratégiák megfogalmazása.⁷ A centrum–periféria gondolkodás számos szempontból új dinamikákat kínál a kutatók számára, hiszen a globalizációs folyamatokban a határterületek, a perifériarégiók felértékelődnek, politikai, gazdasági szerepük kihat a centrumhoz tartozó fejlett világra. A centrumhoz sorolt, fejlett országok szempontjából is fontos, hogyan segítik a fejletlen társadalmak demokratizálását, a gazdasági felzárkózást, a konfliktusok megelőzését, a terrorizmus elleni harcot, válságok rendezését és az azt követő újjáépítést.

Bizonyossággal kijelenthető tehát, hogy politikai döntések kialakításakor a geopolitikai látásmód valódi hozzáadott értéket jelenthet a kormányok számára. Tim Marshall – brit újságíró, geopolitikai közíró – szerint az országok vezetőinek döntéseit sokkal jelentősebben befolyásolják a földrajzi tényezők, mint azt elsőre gondolnánk. Megállapításának alátámasztására felhozott afrikai példák természetföldrajzi vonatkozásúak: Marshall szerint⁸ a kontinens vízrajzi adottságai miatt a folyók inkább elválasztó, mintsem összekötő szerepet töltenek be, az eltérő klimatikus viszonyok pedig izolációs hatásúak, azaz az afrikai integráció kudarcokkal teli folyamata valójában természettudományi okokra is visszavezethető. Társadalomtudományi értelemben talán érdemes ezt a geopolitikai érvrendszert kellő kritikával kezelni, az azonban egyértelmű, hogy a világ jobb megismeréséhez az evidenciának látszó tudományos eszköztáron túl esetenként érdemes kevésbé magától értetődő tudományterületek tapasztalatait is segítségül hívni. Ha másképpen nem is, ebben az új típusú gondolkodásban komoly szerep juthat az afrikanista közösségnek.

⁷ BERNEK 2012, 39.

⁸ MARSHALL 2015.

Fejlesztés-politika-tudomány

A tudományos eredmények birtokában végzett gyakorlati külkapcsolati tevékenység talán leginkább látványos, bár részleteiben a nagyközönség számára kevésbé ismert területe a nemzetközi fejlesztési együttműködés. Egyesek a globalizációs folyamatok melléktermékének, mások a diplomácia újkori csodafegyverének tekintik. Kétségtelen, hogy a segélypolitika-fejlesztéspolitika-humanitárius politika háromszögében definiált komplex eszközrendszer sokat változott az elmúlt évtizedekben. Napjainkra a nemzetközi fejlesztési együttműködés (NEFE) a nemzetközi viszonyok önálló külkapcsolati formájává vált, amelynek jól látható jellemzői, megkülönböztető jegyei, kritériumai vannak.

A nemzetközi fejlesztési együttműködés, amely számszerűsítve, hivatalos fejlesztési támogatásként (Official Development Assistance, ODA) kifejezi egy-egy fejlett donorország, vagy nemzetközi szervezet értékrendjének, politikai gondolkodásának természetes elemét, és konkrét segítségnyújtásban megjeleníti a szegénység csökkentése szándékát, tettét, szolidaritását az elmaradott országokkal. Magyarország 1996-tól az OECD tagjaként, majd 2004-ben, EU-taggá válásával vállalta, hogy a nemzetközi donorközösség és az EU által elfogadott és kialakított normarendszernek megfelelő NEFE-politikát fog folytatni annak érdekében, hogy hozzájáruljon a világban létező szegénység csökkentéséhez, a fejlődő országok felzárkózásához, az ENSZ tagállamai által 2000-ben kitűzött és 2015-re elérendő millenniumi fejlesztési célok teljesüléséhez, illetve 2015-től 2030-ig a fenntartható fejlődési célok érdekében teljesíti az Agenda 2030 keretrendszert. A NEFE a külkapcsolatok fontos eleme, olyan feladat, amelynek folyamatos, magas színvonalú végrehajtása a fejlett világ morális kötelezettségeinek teljesítése mellett a donorállam nemzetközi elismertségét is növeli, ezáltal érdekérvényesítő képességét javítja.

A magyar kormány a 2000-es évek első felében számos olyan, a nemzetközi közösség által elfogadott dokumentumhoz csatlakozott (párizsi segélyhatékonysági nyilatkozat – 2005, accrai akcióterv – 2008, Sendai 2012 hatékonysági előírások stb.), amelyek végrehajtását az EU magára nézve irányadónak tekintette, s amelyek többek között a NEFE-tevékenység tudatos tervezését, más donorokkal való összehangolását, szakmai háttérének tökéletesítését tették szükségessé. Sajnálatos módon a kezdeti időszakban az afrikai országokra kevés figyelem jutott. Etiópia volt az egyetlen megjelölt NEFE-ország, és 2010-ben is csupán négy államban – Dél-afrikai Köztársaság, Etiópia, Kenya és Namíbia, amely országokban egyébként magyar nagykövetség működött – került sor úgynevezett helyi kezdeményezésű mikroprojektek végrehajtására. Nem mondható el ugyanakkor, hogy eredménytelen volt a hazai afrikanisták lobbitevékenysége, mivel lassan érlelődött az a politikai elhatározás, hogy Afrika felé nagyobb aktivitást kell kifejteni, diplomáciai, gazdasági és kulturális téren egyaránt.

A célrendszer továbbra is változatlan: a szegénység csökkentése, a demokratikus átalakulás, a béke és biztonság előmozdítása, a stabil és fenntartható fejlődés feltételeinek megteremtése, a szegény országok felzárkóztatása, a világgazdaság folyamataiba történő integrálása. A nemzetközi fejlesztési együttműködés tehát egyaránt szolgálja a segélyt fogadó és az adományozó országok nemzeti és közös érdekeit. Ezen érdekek artikulációját hazánkban a Külgazdasági és Külügyminisztérium végzi, azaz a kormányzat fejlesztéspolitikai gyakorlata valójában a tudományos eredmények birtokában végzett diplomáciai cselekvéssor.

Az afrikai célországok NEFE-kezelése napjainkra – talán éppen a kitartó afrikanista érdekérvényesítés következtében – jelentősen megváltozott. A magyar diplomácia jelentősen növelte a nagykövetségek számát, új misszióink gazdaságdiplomáciai fókusz mellett jelentős figyelmet kap a korábban háttérbe szorult fejlesztéspolitikai gondolkodás is. A növekvő erőfeszítések, az Afrikára fordított kiemelt figyelem megváltozott szerepeket, a valódi közös gondolkodás felelősségét jelentette az afrikanisztika művelői számára. Tudományos mérlegeléssel szakmai eszmecserék fórumain körvonalazódnak azok a magyar érdekek, amelyek képviselőire tényleges politikai fogadókészség, helyben támogató társadalmi közeg biztosítható. Az érdekrendszer meghatározó tudományos indikátora annak az egyik alapkérdésnek az eldöntése, hogy felemelkedőben van-e Afrika, vagy éppen ellenkezőleg, súlyos válságok központjaként tekinthetünk rá.

A kontinens következő évtizedének prognózisa a kutatók mellett tehát a politikusokat is foglalkoztatja. A politikai válaszokat a kutatói közösségektől várják – nem csupán hazánkban, de a centrumrégió számos más országában is. Alkalmazott tudományról beszélünk tehát akkor, amikor azokat a folyamatokat, illetve kihívásokat elemezzük, amelyek Afrika következő évtizedének konfliktusforrásai lehetnek. Az elsődleges kihívás a kontinens népességének robbanásszerű növekedése, amelynek következtében a lakosság létszáma 2040-re el fogja érni a két milliárd főt,⁹ s ennek fele 18 éven aluli lesz. Emellett a gyors urbanizáció, a globális gazdasági növekedés lassulása, a nyersanyagválság, az éghajlatváltozás, valamint a gyors technológiai fejlődés kihívásaira kell választ adnia a többségében mezőgazdasági termelés szintjén megmaradt afrikai gazdaságoknak.

A krízisek bekövetkezéséhez nem kell különösebb jóstehetség, a demográfiai és klímaváltozások még abban az esetben is táptalajt jelentenek a konfliktusoknak, ha a politikai viszonyok kereteit konszolidált, felelős döntéshozók alakítják. Ennek persze alig látni példáját, a társadalmi egyenlőtlenségek növekedésével, az etnikai állammodellek és az autoriter vezetők térnyerésével Afrika egyre több kihívással szembesül a demokratikus nemzetközi térben. A szegénységi ráta alakulására vonatkozó kutatói nézőpont az elsődlegesen kedvező statisztikák ellenére is rendkívül pesszimista, hiszen amíg az 1990-ben mért 56%-hoz képest 2012-ben „csupán” 43%-os volt a mélyszegénységben élők aránya, addig a népességnövekedés miatt azonos időszakban mégis 63 millióval nőtt a szegénységi küszöb alatt élők száma.¹⁰

A politikusi nézőpont ennél valamivel optimistább, hiszen Afrika óriási gazdasági potenciált hordoz magában. 2030-ra 40 afrikai ország lesz kőolaj- és földgázexportőr, a világ műveletlen termőföldjeinek 60%-a, a Föld platinakészletének 75%-a található a kontinensen, nem beszélve az egyéb ásványkincsekről. A gazdasági potenciált ugyanakkor nem lehet tényleges fejlődéssé transzformálni, ha továbbra is elmarad az oktatás, valamint az infrastruktúra erőteljes fejlesztése. Ezek a lépések pedig tudatos és tervszerű külpolitikai cselekvést, regionális és kontinentális integrációt feltételeznek. A kontinens egyre érdekesebb a nagyhatalmak számára. Kína, India, Brazília érdeklődése döntően a nyersanyag kiaknázására irányul, de a geopolitikai térben hagyományosan jelen lévő volt gyarmattartók stratégiáját sem szabad figyelmen kívül hagyni. A történelmi örökséget büszkén hordozó Nagy-Britannia külügyminiszterének 2017. márciusi, kelet-afrikai diplomáciai körútjának

⁹ A 2063,03 millió értékét lineáris interpolációval számították ki (ESA 2017).

¹⁰ *Ending Poverty in a Rising Africa* (2015).

ténye már önmagában optimista hozzáállást sugall. Boris Johnson Szomáliát, Ugandát és Kenyát látogatta meg, egyértelmű jelzést küldve a világnak arról, hogy London a politikailag és gazdaságilag is kiemelt fontosságú kelet-afrikai térséggel megkezdte a brexit utáni kapcsolatrendszer kiépítését, pontosabban újjáépítését. A brit fejlesztési támogatás vélhetően hangsúlyosabban a kereskedelem fejlesztését célozza majd meg minden eszközzel (*aid-for-trade*). Szomáliában a brit külügyminiszter megerősítette, hogy országa elkötelezett az új vezetéssel folytatott közös munka iránt, legitimnek tartják az új elnököt, és az Egyesült Királyság továbbra is kiemelt figyelmet kíván szánni a Szomália stabilitását érintő kérdésekre. Ugandában Boris Johnstont Museveni elnök fogadta, aki felhívta a figyelmet az országát és a régiót érintő menekültválságra. Az elnök szerint a dél-szudáni, valamint a burundi válság okozta menekültáradat folyamatos és jelentős terhet ró országára.¹¹ Kenyai részről elsődlegesen a brexit utáni kereskedelmi kapcsolatok területén szükséges megállapodások előkészítését sürgették.

Hszü Csin-ping kínai elnök tavaly dél-afrikai látogatása során az iparosítást és a mezőgazdaság fejlesztését tűzte ki stratégiai célként, azaz Peking a gondok ellenére sem változtatott politikáján, továbbra is hagyományos erőforrás-exportőrként, nyersanyagforrásokat jelentő gazdasági potenciálként tekint Afrikára. Visszatérhet a *Francafrique* (francia Afrika) korszaka is. Párizs gazdasági pozíciói, politikai kapcsolatai, számos afrikai katonai támaszpontja, a közös kulturális, frankofón hagyományok, a megannyi – függetlennek elismert – ország élére állított vezető francia iskolázottsága révén a jövőben is meghatározó szerepet játszik a kontinens életében. François Hollande mandátuma idején 32 afrikai elnöki látogatást bonyolított le, s elnöksége során – 15%-kal gyarapodva – közel 23 milliárd euróra emelkedett a francia fejlesztéspolitikai jelenlét¹² a kontinensen. Ehhez képest jelképes, de biztonságpolitikai értelemben igen fontos, hogy Párizs közel 20 ezer afrikai katona kiképzését is teljesítette. A kormányzatok fókuszában lévő biztonságpolitikai szempontokon túl Afrika aranybánya a multinacionális vállalatok számára is. Adópolitikai harmonizáció, felkészült intézményrendszer híján a kontinens kormányai dollármilliárdokat veszítve olyan forrásoktól esnek el, amelyeket az oktatásba és az egészségügybe fektethetnének. A politikai és gazdasági szereplők kevés kivételtől eltekintve megegyeznek abban, hogy Afrika felemelkedése – a számos esetben hamis statisztikai adatok jól csengő politikai érvrendszere mellett – az integrációs folyamatok megerősítésében, valamint a helyi és nemzeti békefolyamatokat támogató képességnövelésben rejlik. Kiemelt hangsúlyt kell fektetni a nők és a fiatalok szerepének társadalmi megerősítésére, továbbá a monitoring intézményrendszer hiánya miatt gyorsan kiterjedő konfliktusok előrejelzésére és a megelőzés hatékony koordinálására. A kontinens lakóinak jóléte alapvetően a helyi biztonságra alapuló, tudatos gazdaságfejlesztéssel, a nemzetközi együttműködés vérkeringésébe való egyenrangú bekapcsolódással biztosítható. Lehet és kell is tehát némi aggodalommal figyelni, hogy milyen geopolitikai, geostratégiai folyamatoknak válhat színterévé a kontinens. Az alapkérdés, hogy képesek-e az afrikai nemzetek feldolgozni a globális folyamatok fenyegetését, kezelni az évszázados vallási-etnikai villongások kihívásait vagy ellenállni az embercsempészek ígéretének. Fenntartható politikai megoldások nélkül a népességrobbanás, az éghajlati körülmények radikális változása biztosan konzerválja a regionális konfliktusokat. Közös akarat

¹¹ Museveni, UK's Boris Johnson discuss South Sudan, Burundi (2017).

¹² Résultats annuels 2016 et Stratégie 2020 de l'Agence Française de Développement (AFD) (2017).

nélkül a felelős nemzetközi közösség számára Afrika nem csupán a nyersanyagvagyon birtoklásából származó gyors meggazdagodás lehetőségét jelentheti, hanem a nincstelen, éhező milliók biztonsági kockázatát is.

Felelősség terheli tehát az afrikanista műhelyeket, az európai agytrösztök kutatóit abban, hogy gazdasági és biztonságpolitikai értelemben tanácsokkal, helyismeretükből fakadó belső információkkal lássák el a kormányzati szereplőket. A korábban érintett fejlesztéspolitikai megközelítések áttételes módon segíthetik a magyar gazdasági szereplőket az egészségügy, az oktatás, a környezet- és természetvédelem, de akár a közbiztonság, energetika, vízipar vagy a védelemgazdasági szektorban történő eredményes üzleti jelenléhez. Más szempontból Afrika ideális helyszín lehet a fejlesztési eredmények gyakorlatba ültetéséhez, az innovációs, tudásalapú befektetések valódi piaci körülmények közötti megmérettetéséhez. Ebben az értelemben is van mit keresnünk a kontinensen.

Magyar érdekrendszer tudományos háttérrel

Politikai összefüggésben az alapkérdés, hogy Magyarország afrikai jelenléte jelenthet-e összekötő vagy akár kedvezményezett szerepet a kontinens nagyhatalmi erőtereiben. Nem szorul különösebb magyarázatra, hogy egy jól szervezett, a nemzetközi akadémiai világban elismert tudományos közélet milyen hozzáadott értéket jelent a kapcsolatteremtésben. Magas presztízsű, hazai afrikanisztikai oktatás-kutatás nélkül nehéz lesz a Magyarország-kép hiteles afrikai megformálása. A regionális külpolitikai mozgásterünket jellemző alapfeltétel – gyarmati hagyományok és képességek nélküli EU-tagállami státuszunk – mellett az ismert és elismert hazai afrikanisztika jelentős komparatív előnnyé válhat. Diplomataink rendre hangsúlyozzák: Magyarország képes afrikai partnereink technológiai és tudásigényének kielégítésére olyan szektorokban, amelyek közvetlenül befolyásolják az életminőséget (infrastruktúra, középosztály számára szolgáltatások, egészségipar, ITC, élelmezés, mezőgazdaság és vízgazdálkodás stb.). Ez a képesség azonban nem unikális, a kontinensen elérhető gazdasági előnyökért folyó versenyben minden szereplő különleges hozzáadott értékeket keres. Ilyen különleges képesség lehet a hazai tudományosság, amely nem ismeretlen az afrikai döntéshozók számára, legyen szó akár hazánkban végzett, esetleg itt született kormánytagokról, cégvezetőkről vagy afrikai politikusokról. (Csak érdekességképpen: Szentés Tamás akadémikus, Széchenyi-díjas közgazdász professzor korábbi diákja volt a kontinens elismert államfőfija, Yoweri Museveni ugandai elnök. A mai napig fontos és meghatározó személyes viszony olyan hivatkozási alapot jelent az ugandai–magyar kapcsolatokban, amelyet más eszközökkel lehetetlen elérni vagy akár csak helyettesíteni. Végso soron ez is a hazai afrikanisztika érdeme.)

A külpolitikai támogatásban továbbra is kiemelt szerephez jut a szakértői tevékenység, a tanácsadói munka, amely komoly történeti előzményre tekinthet vissza: 1962 és 1990 között a műszaki-tudományos együttműködéssel foglalkozó magyar vállalat, a TESCO (International Technical and Scientific Cooperation and Trading Office, Műszaki-Tudományos Együttműködési Irodát) révén közel 30 afrikai országban dolgoztak magyar szakemberek és cégek.¹³ A vállalatot a magyar külkereskedelmi minisztérium

¹³ ALI 2010.

alapította, és a kormányközi tudományos és technikai együttműködés koordinálásán túl az 1960-as évek végére már – a szakemberek, orvosok, mérnökök, agrármérnökök kiküldése mellett – a magyar cégek harmadik világbeli működését is szervezte. A rendszerváltással gyakorlatilag megszűnt cég tevékenységét jelenleg hozzávetőlegesen feltucatnyi, Afrikára szakosodott szakember vette át, de szervezett tanácsadói szektorról ma sem beszélhetünk.

Az üzleti tanácsadás napjaink egyik kulcsfontosságú ágazata az üzleti szférában. A tercier szektor egyik elemeként az üzleti tanácsadási szolgáltatások a gazdaságban képződött jövedelmek nagy részét képviselik.¹⁴ Az üzleti tanácsadás – mint a szolgáltatási szektor egy meghatározó területe – jellemzője, hogy a szolgáltatások kimenetele egyedi, személyre szabott, előállításában nagy szerepe van az ügyfeleknek, a megrendelőknek is. Az üzleti tanácsadási tevékenység a szolgáltatások egy speciális fajtáját képviseli: a tudás-intenzív üzleti szolgáltatások (*knowledge intensive business services*) ágát. Ez a terület magas szellemi hozzáadott értékű szolgáltatásokat takar, amelyek előállításában a tudásnak (tehát az alapkutatásoknak is) kulcsfontosságú szerepe van. Az ilyen típusú szolgáltatások nehezen standardizálhatók, képesek egyéb külső tudásforrások integrálására, tevékenységük során a tudás létrehozása, felhalmozása és terjesztése egyaránt jelen van.

A Külgazdasági és Külügyminisztérium számára afrikai (szubszaharai) összefüggésben ez az a terület, amely szinte napi rendszerességgel igényli az országspecifikus tanácsadási ismereteket, a *networking* képességének előnyeit, legyen szó csupán helyi érdekképviselétről vagy akár konzorciális pályázati együttműködésről egy-egy jelentősebb pályázat esetén. Sokat változott a magyar diplomáciai attitűd, dinamikusabbá, együttműködőbbé váltak a nagykövetségek, a formális *high-level diplomacy* értékeinek megtartása mellett a működést a külgazdasági központú szemlélet jellemzi. Ebben az értelemben az Afrikával foglalkozó hazai szakemberek ismeretei is felértékelődtek. Marketingismeretek átadása, élő üzleti kapcsolatok, személyes elköteleződések, alumnihálózaton alapuló versenyelőny felajánlása segítheti a szakdiplomátákat egyes afrikai állomáshelyeken. Olykor a kulturális különbségek ismerete, a fogyasztói piac sajátosságainak tudatos alkalmazása adhat valódi támogatást a magyar vállalkozóknak, közvetve az őket kiszolgáló gazdaságdiplomáciai intézményrendszernek.

A magyar külpolitikában Antall József óta hagyomány, hogy a kormány a külpolitikai célrendszert átfogó földrajzi prioritásokat (elsőbbséget élvező szempontokat) fogalmaz meg. Ezek az európai (és atlanti) intézményekben, valamint tagállamaikkal fenntartott kétoldalú kapcsolatainkban való érdekérvényesítés, amelynek egyik legfontosabb eszköze a közép-európai együttműködés, a jó szomszédság kialakítása azokkal az országokkal, amelyekkel hazánk határos. A rendszerváltás után külpolitikai orientációváltás következett be: a nyugati integráció követelménye – a nemzeti érdekek képviseletével összhangban – vált elsődlegessé. Ezzel együtt az úgynevezett harmadik világhoz való viszonyulás is hangsúlyos elemét képezte Antall külpolitikai gondolkodásának.¹⁵

A demokratikus Magyarország kormányai számára ugyanakkor – már csak az export és a külföldről érkező befektetések földrajzi diverzifikálásának igénye miatt is – mindig is érvényben volt azoknak a földrajzi irányoknak a kiemelt kezelése, amelyeket a kormány-ciklus elején hirdetett meg az Orbán-kabinet, illetve a külgazdasági és külügyi kormányzat.

¹⁴ BAJMÓCY 2007.

¹⁵ ERDŐDY 2011.

Ez a keleti nyitás, azaz a kölcsönös bizalomra épülő, gazdasági hangsúlyú kapcsolatépítés a kelet-európai és egyes ázsiai partnerekkel, valamint a jelenlegi formájában 2015-ben elindított déli nyitás, tehát megkülönböztetett figyelem biztosítása, erőforrások teremtése és azok proaktív kiaknázása a déli félteke afrikai és latin-amerikai, továbbá a dél- és dél-kelet-ázsiai, óceániai és a keleti nyitás tárgykörébe nem tartozó kelet-ázsiai partnereinkkel való kapcsolatépítés számára. Ezek a prioritások egyenértékűek és kiegészítik egymást, tehát semmiképpen sem tekinthetők egymás alternatívájának vagy ellensúlyának.

Afrikai jelenlétünknek – a keleti és déli nyitás más relációihoz hasonlóan – kiemelt funkciója az export területi diverzifikálása, célja a tőkebehozatal, a megtérülő tőkekihelyezés, a hazánkba látogató idegenforgalom élénkítése, a kulturális párbeszéd, valamint a nemzetközi szervezetekben képviselt céljainkhoz, törekvéseinkhez szövetségesek szerzése. Az afrikai (szubszaharai) nyitás tehát a magyar külpolitika cselekvési területének egyfajta pilotprojektje, s mint ilyen, az afrikanisztikai elméletek és ismeretek tudományos alkalmazása.

Cselekvési stratégia afrikanisztikai megalapozottsággal

Ha a tudományt információs folyamatként vizsgáljuk, lehetőségünk van mennyiségi, statisztikai vizsgálatokra: ilyenkor például a publikációk képezik vizsgálatunk tárgyát. Az ilyen jellegű vizsgálódás a tudománymetria diszciplínájának feladata. A külpolitikai, gazdaságdiplomáciai sikeresség ugyanakkor nem vagy csak erőltetett módon mérhető objektív módon, és ez a megközelítés már önmagában annak kockázatát hordozza, hogy bizonyos politikai hatások következményeire nem fordul kellő figyelem. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a stratégia által lefedett országcsoport mérete, heterogén jellege és a magyar kétoldalú kapcsolatokból kölcsönösen remélhető előnyök potenciálja csak viszonylagos, szinte nem is jelezhető előre.

Afrikai vonatkozásban az egyik fontos megállapítás, hogy külgazdasági értelemben nagyobb figyelmet kell fordítani a partnerek tényleges igényeire, szándékaira és a realizálható magyar érdekekre. Tudomásul kell vennünk, hogy a fejlődő világban számos helyen egyszerűen nincs piaci igény munkahelyteremtésre, szociálpolitikai beruházásokra, jóléti, környezetjavító vagy termelési hatékonyságot növelő (magyar) részvételre, beruházásra. A partnerországok gazdasági-szociális berendezkedése nem mindig teremt optimális környezetet az európai normák, elvárások meghonosítására. Ebben a körben kizárólag állami aktorokra, kormányzati és regionális pénzügyi, politikai partnerek dinamizálására kell koncentrálni, háttérbe kell szorítani a gyakran korrupcióval terhelt, pénzügyileg kockázatos magángazdasági együttműködések, rugalmas, országokra szabott külpolitikai támogatásban kell részesíteni a már piacon lévő kis- és középvállalkozásokat. Ez pedig helyismeret, komplex stratégiai keretrendszer, globális külpolitikai szemlélet, értékteremtő és aprólékos munkafolyamatok nélkül szinte lehetetlen.

Stabil tudományos (intézményi) háttér segítségével intenzívebben kell részt vállalni a regionális integrációs folyamatokból származó előnyök kiaknázásában, az állami, illetve állam által garantált megbízásokban elért magyar fő- és alvállalkozói szerepekre fókuszáló projektek azonosításában. Idesorolhatók a célzott finanszírozású (például kötött segélyhitel, exporthitel stb.) ügyletek, az ENSZ, a Világbank-csoport, a regionális kereskedelmi bankok által kiírt tenderek és értelemszerűen az európai forrásokra (például az Európai

Unió Európai Fejlesztési Alapja; European Development Fund, EDF) alapuló projektek. Tudomásul kell venni az új, innovatív módszerek alkalmazásának szükségességét, a magán-szektor beemelését a fenntartható fejlődési célok elérésének érdekében, amelynek teljesítése egyaránt érinti a fejlett és fejlődő országokat.

Az Afrikához értő szakemberekkel, tudósokkal közösen kell meghatározni, hogy melyek azok az országok, ahol Magyarországnak kiemelt politikai, gazdasági céljai lehetnek. A méretgazdaságosság evidenciái mellett olyan döntési szempontokat is figyelembe kell venni, mint az esetleges magyar kötődés (alumni, magyar közösségek, nálunk tanult kormánytag/döntéshozó stb.), magyar termékek korábbi piaci ismertsége (Globus, Elzett, Ikarus márkanévvel jelzett szimbolika), aktuálpolitikai kérdések (migráció, terrorfenyegetettség), korábbi referenciák stb. Ezen prioritási listák felállítása tudományos háttérapparátus, tanácsadói kör nélkül nem lehetséges.

A kiemelt relációkon túl az afrikai nyitásban érintett egyéb államok vonatkozásában egyedi országstratégiákat kell megfogalmazni. Nem minden partnertől várjuk el, hogy a magyar export célországa vagy a hazai tőkeakvizíció forrásországa legyen. A gazdaság mellett más típusú érdekartikulációt is meg kell fogalmazni, ilyen lehet a multilaterális politikai együttműködés (például ENSZ-es szavazások), tudományos együttműködés vagy akár a sport világa. A globális kihívásokra adható magyar válaszok és a világban tapasztalt, egyre erősödő regionális gazdasági integráció összhangja csak a tudatos diplomáciai nyitás módszerével teremthető meg. Ez pedig sorrendiség felállítását, szakpolitikai érvek ütköztetését jelenti.

A tudományos megközelítésekkel egyidejűleg szélesíteni kell a mozgásteret, új diplomáciai területeken kell aktivizálódni. Ilyen lehet a sportdiplomácia, a védelemgazdasági szektor, a migrációs válság által változó kontextusba helyezett biztonsági ágazat, a fejlesztéspolitika, továbbá a hagyományos segélyezési üzlet (*aid business*). Létre kell hozni a kiemelt projektekért felelős döntéshozatali mechanizmust, azaz a gazdaságdiplomáciai célokon túl integrálni kell a szakdiplomáciai nagyprojekteket (például nemzetközi sportrendezvények, tematikus fórumok stb.), továbbá a nem rezidens diplomáciai jelenlét kialakításával azokban az országokban, ahova magyar diplomata csak alkalmanként jut el, megoldható a szükséges minimuma a kapcsolattartásnak. A globális nyitásban különösen fontosak a külpolitikai gesztusok, újra kell gondolni az utazó nagykövetek kinevezését, a tiszteletbeli konzuli hálózat bővítését, a folyamatos, rendszeres magyar protokolláris jelenlétet a prioritást kevésbé élvező, távoli, kisebb országokban.

Nemzetközi politikai és biztonsági környezetünk proaktív formálása, a magyar társadalompolitika diplomáciai eszközökkel történő támogatása mellett a kormányzat külpolitikai elvárását a gazdasági szempontok elsődlegessége jelenti. Ebben az értelemben a magyar diplomácia célja a hazai gazdaságpolitika diplomáciai (és benne kiemelten kül-gazdasági) eszközökkel való támogatása, külső források (piacok, tőke, energiahordozó és egyéb források) igénybevétele hazánk gazdasági megerősítéséhez, valamint gazdaságpolitikai lépéseink megvédése a külső nyomásgyakorlástól.

Ahogy a szerző korábban rámutatott,¹⁶ ebben az összefüggésben talán nem érdektelen közelebbről vizsgálni a diplomácia és a gazdaság kölcsönösségen alapuló dinamikáját, a bűvös, olykor misztikus „gazdaságdiplomácia” fogalom 21. századi értelmezését.

¹⁶ SUHA 2012.

Tudományos közhely, hogy a nemzetközi együttműködés globális rendszere folyamatosan változik. Az átalakulás jellege és tartalma mindig szoros kapcsolatokat mutatott a történet és a gazdaságtudományok által alaposan, részleteiben tárgyalt folyamatokkal. Ebben az összefüggésben tulajdonképpen alig értelmezhető az a tudományos és kutatási igény, amely a gazdaságdiplomácia mint önálló diszciplína ismereteinek koherens és az előbbiektől alapjaiban elkülönülő értelmezését és fogalmi összegzését várja el a gyakorló szakemberektől és a tudósoktól. Diplomáciai szakterületként, társadalomtudományi kategóriában, valamint a gazdaságtudományok alkalmazásaként is meghatározható fogalomként a gazdaságdiplomácia felhasználó és érdekfűggő ismeretrendszer, azaz elvi megközelítése nagyban függ a szakpolitikai meghatározottságtól, a politikai érdekrendszertől, illetve a felhasználói szándékoktól. Más az értelmezés a kétoldalú kapcsolatok rendszerében, különbözők a hangsúlyok a multilaterális kapcsolatokban vagy a napjainkban oly gyakran emlegetett „civil” diplomáciában. Tudományos értelemben a gazdasági szempontok érvényesítése a külpolitikában elsősorban a fentiekben vázolt gazdaságdiplomácia által valósul meg, amelynek elsődleges feladata – a kereskedelem fejlesztése mellett – a befektetések ösztönzése, az export, új piacok feltárása, valamint a meglévő piacokon való részesedésünk bővítése, termékpromóció, a hazai szolgáltatások külföldi promóciója. A befektetésösztönzés afrikai kontextusban kevésbé jelentős, ugyanakkor szubszaharai jelenlétünk szolgálhatja vállalataink nemzetközi tevékenységének erősítését, térnyerésének elősegítését, versenyképességük növelését.

Jövőkép

Ez az összetett elvárásrendszer a tudományos közösséget is új kihívások elé állítja. A problémák értelmezésében és megoldásában kiemelt szerep jut a geopolitikai affinitásnak és az innovatív diplomáciai gondolkodásmódnak. Nem csupán statikus közgazdasági és politológiai szemléletre, de a régió szubregionális szervezettségének, mélyebb geoökonomiai pozicionálásának képességére van szükség például azokban az esetekben, amikor a diplomáciai képviseleti hálózat bővítése kerül napirendre. A tervezési szakaszban nehézséget jelenthetnek a változó dinamikájú bilaterális viszonyok, az emocionális, személyes kapcsolódások, esetenként egy-egy konkrét ügyléhez kapcsolódó nemzeti érdek tényleges súlyának felismerése¹⁷ és képviselése. A diplomácia számára oly fontos jelenlét ugyanakkor csupán eszköz a külpolitika stratégiai céljainak elérésében, a magyar gazdasági érdekek megjelenítésében, végső fokon pedig a Magyarországhoz való kötődés megalapozásában, a magyarbarát afrikai értelmiségi réteg újrateremtésében. A korábbiakban hivatkozott jövőbe látási képesség nagyban hozzájárulhat a célrendszer eléréséhez – ebben kétségtelenül segít a növekvő külképviseleti jelenlét –, de az afrikai politikai-gazdasági környezet változásait mégsem olyan könnyű előre jelezni.

Az ENSZ-jelentések egyik visszatérő megállapítása,¹⁸ hogy a jövőben az urbanizáció fokozódására lehet számítani. Míg 1990-ben a lakosság alig egyharmada élt városban, addig 2035-re minden második afrikai otthona valamely metropolisz vagy annak agglomerációja

¹⁷ Ilyen volt például accrai nagykövetségünk megnyitása annak ismeretében, hogy a bejelentés idején hivatalban lévő ghánai külügyminiszter Magyarországon született.

¹⁸ *Economic Report on Africa 2017* (2017).

lesz. Gazdasági szempontból koncentrálódik majd a háztartási fogyasztás, megjelennek a hirtelen népességnövekedés káros mellékhatásai, az infrastrukturális krízisek, a fokozódó környezeti károk és a romló közbiztonság. A növekvő társadalmi egyenlőtlenségek, a vidéki és városi lakosság közötti feszültségek nem segítik az afrikai államok strukturális reformjait.

A szerkezeti átalakulás egyik motorja lehet az iparosítás, amely munkahelyteremtő tényezőként érdemben járulhat hozzá a szegénység csökkentéséhez. Az optimistább álláspontok¹⁹ szerint hamarosan egy „visszaállított szerkezetű” gazdasággal jellemezhető, új Afrika alakulhat ki, amelyet már nem vagy nem elsősorban a mesterségesen magasán tartott olaj- és nyersanyagárak tartanak működésben, hanem erősödik az ipari termelés, új technológiák, innovatív üzleti modellek valósulnak meg.

A nemzetközi közösség által elvárt növekedés mellett egyelőre nincs jele annak, hogy a globális makrokörnyezet érdemben javulna. A kínai térnyerés és a szolgáltatói szektor fejletlensége mellett a folyamatoknak nem használ sem az euróövezet gazdaságának krízise, sem a brexit.

Hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy Afrikában minden a gazdaságról, a multinacionális vállalatok és az afrikai cégek térnyeréséről szól. Ezt a gazdasági fókuszot erősíti a külpolitika is, ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a kontinens folyamatainak tudományos elemzése differenciáltabb megközelítést, árnyaltabb vizsgálati módszertant igényel.

Éppen a diplomáciai eszközrendszer kulturális, oktatási szegmense okán érdemes elemezni az oktatási együttműködés, a tudományos kapcsolatok bővítésének lehetőségét is. Katonapolitikai, biztonságpolitikai értelemben Afrika folyamatosan a figyelem középpontjában állt, az integratív megközelítéssel ezek a tradicionális területek kibővíthetők eddig szokatlan, de mindenképpen hatékony vízdiplomáciai,²⁰ kibervédelmi vagy akár sportszakmai²¹ szempontokkal is.

A politikai célok elérésének módszertana szintén az alkalmazott tudomány tárgykörébe tartozik. Az afrikanisztikai témájú tudományos ismeretterjesztés, az oktatási szektor szakmai támogatása, végső fokon a *public awareness*, azaz az afrikai ügyek társadalmi tudatosítása – legyen szó külpolitikai anyagok publikálásáról vagy afrikai témák megjelenítéséről a sajtóban – legalább olyan mértékben feladat a szakemberek számára, mint amennyire elvárás lehet az afrikai országokban szolgálatot teljesítő diplomatáinktól. A multidiszciplináris jelleg megőrzése, a magyarországi kutatóműhelyek koordinációja, a nemzetközi tudományos vérkeringésbe való bekapcsolódás területén viszont van még tennivalónk. Elégedettségre adhat okot ugyanakkor a hazai kutatók publikációs teljesítménye, a témakörben egyre nagyobb számban születő színvonalas monográfia és az Afrikához kötődő rendszeres tudományos fórumok szakmai minősége.

Felhasznált irodalom

Africa in 2017 Seminar: Shaping the Continent's Future (2017). Elérhető: www2.deloitte.com/za/en/pages/deloitte-africa/articles/shaping-the-continents-future.html (A letöltés dátuma: 2018. 02. 12.)

¹⁹ *Africa in 2017 Seminar: Shaping the Continent's Future* (2017).

²⁰ Tóth 2013, 27.

²¹ *Hungary to launch 'Opening to the South' policy* (2016).

- ALI Ádám (2010): Az Ikarus még dőcög Afrikában. *Index*, 2010. 02. 15. Elérhető: http://index.hu/kulfold/2010/02/15/a_hajdusagi_mosogepek_meg_ott_vannak_afrikaban/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 03.)
- BAJMÓCY Zoltán (2007): Tudás-intenzív üzleti szolgáltatások és a lisszaboni innovációs célkitűzés. In FARKAS Beáta szerk.: *A lisszaboni folyamat és Magyarország*. Szeged, JATEPress. 154–170.
- BERNEK Ágnes (2012): Geopolitikai tér a 21. században. A jelenlegi geopolitikai stratégiák új regionális tudományi értelmezési lehetőségei. In RECHNITZER János – RÁCZ Szilárd szerk.: *Dialogus a regionális tudományról*. Győr, Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola – Magyar Regionális Tudományi Társaság. 38–51.
- Economic Report on Africa 2017* (2017). Elérhető: www.uneca.org/publications/economic-report-africa-2017 (A letöltés dátuma: 2018. 02. 28.)
- Ending Poverty in a Rising Africa* (2015). Elérhető: www.worldbank.org/en/news/feature/2015/10/16/ending-poverty-in-a-rising-africa (A letöltés dátuma: 2018. 07. 09.)
- ERDŐDY Gábor (2011): *Tradicionális történelmi identitás. Modern politikai eszmerendszer. Antall József kereszténydemokrata politikai filozófiája és annak nemzeti történelmi beágyazottsága*. Budapest, ELTE Eötvös.
- ESA (2017): *World Population Prospects 2017*. Elérhető: <https://population.un.org/wpp/> (A letöltés dátuma: 2018. 02. 28.)
- Hungary to launch ‘Opening to the South’ policy (2016). *Ghana Business News*, 2016. 10. 06. Elérhető: www.ghanabusinessnews.com/2016/10/06/hungary-to-launch-opening-to-the-south-policy/ (A letöltés dátuma: 2018. 02. 12.)
- Les sciences appliquées sont comme des carrés ronds: elles n'existent pas!* (2009). Elérhető: <http://hervethis.blogspot.com/2009/02/les-sciences-appliquees-sont-comme-des.html> (A letöltés dátuma: 2018. 07. 09.)
- MARSHALL, Tim (2015): *Prisoners of Geography: Ten Maps That Tell You Everything You Need to Know About Global Politics*. London, Elliott & Thompson.
- MOGYORÓSI Péter – BUCSAI Kálmán – HORNYÁK Zsuzsanna – TYETYÁK Zsuzsanna (2009): *Az üzleti tanácsadási ágazat jellemzőinek és innovációs modelljének felvázolása. Háttér tanulmány az „Oktatásügyi rendszer K+F+I rendszer elemzése és stratégiai fejlesztése” c. kutatáshoz*. Budapest, k. n.
- Museveni, UK's Boris Johnson discuss South Sudan, Burundi (2017). *Daily Monitor*, 2017. 09. 19. Elérhető: www.monitor.co.ug/News/National/Museveni-UK-Boris-Johnson-discuss-South-Sudan-Burundi/688334-4102824-ro4xo6z/index.html (A letöltés dátuma: 2018. 07. 09.)
- Résultats annuels 2016 et Stratégie 2020 de l'Agence Française de Développement (AFD)* (2018). Elérhető: <https://am.ambafrance.org/Resultats-annuels-2016-et-Strategie-2020-de-l-Agence-Francaise-de-Developpement> (A letöltés dátuma: 2018. 07. 09.)
- SUHA György (2012): A gazdaságdiplomácia átalakulása. *Polgári Szemle*, 8. évf. 1–2. sz. 23–28.
- TARRÓSY, István (2017): Magyar–afrikai kapcsolatok és a pragmatikus külpolitika. In BIEDERMANN Zsuzsanna – KISS Judit szerk.: *Szubszaharai Afrika gazdasága a 21. században*. Budapest, Akadémiai.
- TILLOTSON, Michael – McDUGAL, Serie (2013): Applied Africana Studies. *Journal of Black Studies*, Vol. 44, No. 1. 101–113. DOI: <https://doi.org/10.1177/0021934712467351>
- TÓTH, József (2013): At the Center of Water Diplomacy Efforts. In LEIGHT, Naomi ed.: *CPD Perspectives on Public Diplomacy Cases in Water Diplomacy*. Los Angeles, Figueroa Press. 27–40.